

**ИСЛАМ ДІНІНДЕГІ
«ТАКФИР»
ҰҒЫМЫНЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ
МӘСЕЛелЕРІ**

Еліміз тәуелсіздік алуымен бірге елдегі азаматтардың діни сенім бостандығы мен еркіндігі қайта қалыпқа оралды. 1992 жылы 15 қаңтарда «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» заң қабылданды. Осы заңның негізінде елде діни үдерістер басталды. Соның ішінде, он адамның басын қосып діни бірлестік құрып алған шетелдік миссионерлердің әрекетін атап айтуға болады. Әрине бұл үрдіс ислам діні мен елдегі мұсылмандарды да айналып өткені жоқ. Мысалы, Атырауда, Шымкентте, Таразда т.б. қалаларда қазіргі таңда республикалық діни бірлестік болып табылатын Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына қарасты емес, жекелей тіркеліп қызмет еткен мешіттер болды. Солардың бірі – Атырау қаласындағы «Дәр әс-Сәләм» діни бірлестігі (қазіргі таңда «әт-Тақуа» мешіті) тіркелген кезден бастап радикалдық бағыттағы діни идеяны уағыздап, таратумен айналысты. Атап айтқанда такфирлік-сәләфилік идеяны насихаттады. Атырау облысындағы экстремистік және лаңкестік әрекеттері үшін бас бостандығынан айрылған тұлғалардың басым көпшілігі осы мешіттен тәлім алғандар болды [1].

Бүгінге дейін елімізде орын алған лаңкестік оқиғалардың барлығы осы такфирлік сенімнен және ұстанымнан басталуда. Демек олай болса, такфир деген не? Оны ұғым ретінде қалай қарастырамыз? Ислам дініндегі «такфир» ұғымының мәні мен мазмұны қандай? Бұл ұғым қалай такфиризм құбылысына айналып жатыр? Елдегі такфирлік сипаттағы көзқарастар мен идеялардың алдын қалай алуға болады? деген сұрақтардың жауабын іздеу және зерттеу дін саласы мамандарының міндеті деп санаймыз.

Такфир теориясы туралы ислам тарихында көптеген ғұламалар қалам тербеген. Атап айтқанда, сенім (ақида), діни ағымдар мәселелеріне қатысты еңбектерде куфр мен такфир теориялары талқыланады. Ашғари мектебінің белді өкілдерінің бірі Әл-Бақиллани өзінің «Тамхид әл-әуил уа талхис әд-дәләил», Әл-Ғазали «Файсал әт-тафриқа бәйнал ислами уаз-зандақа», Абу Жағфар әт-Тахауи «Мәтнул ақида ат-тахауия бәйән ақида әхлу сунна уәл-жамағат» т.б. секілді еңбектерінде аталмыш проблемаға қатысты кейбір теориялық принциптерді нақтылаған. Бұл тақырыпқа қатысты елімізде саяси-әлеу-

меттік, психологиялық кері әсерлерін жекелеген А. Сабдин, М. Исаұлы секілді теологтар мақалалар мен сұхбаттар беріп жүр. Сондай-ақ, А. Избаиров та аталмыш проблемаға біршама материалдарын жариялады. Алайда, оның материалдары көп жағдайда біржақтылықпен шектелуде. Осыған орай, ислам дініндегі куфр мен такфир проблемасының теориялық және принциптік қырларын ашу, ғылыми талдау бүгінгі күндегі ахуалдың талабы деп санаймыз.

«Такфир» ұғымы арабтың «куфр» сөзінен келіп шығады. Куфрдің түбірі «кафр», ал етістігі «кафара» болып табылады. «Кафара» жасыру, жасырды деген мағынаны білдіреді. Арабтар түнгі уақытты адамдарды өз қараңғылығымен жасыратын болғандықтан кейде «кафир» деп атайды. Екінші де дәнді жерге жасыратындықтан «кафир» деп аталады. Жақсылыққа күпірлік ету – оның қадірін білмеу және иесіне алғыс айтпау арқылы оны жасыру деген сөз [2,560 б.]. Құранда Алла тағала «Оның еңбегі алғыссыз (куфран) қалмайды» дейді [3, 21:94]. Күпірліктің ең үлкені Алланың бірлігін, шариғатты, пайғамбарлықты жасыру арқылы жоққа шығару. «Куфран» сөзі жақсылықтың қадірін білмеу мағынасында, ал «куфр» сөзі діни мазмұнда көбірек қолданысқа ие. Құранда «Оны (Құранды) ақылға келеді деп олар үшін талдап бердік, алайда адамдардың көпшілігі күпірлік (жасырып, қарсы шығады) етеді» делінеді [3, 25:50].

Күпірлік/куфр сөзінің ислам дініндегі терминдік мағынасы лингвистикалық мағынасымен байланысты. Күпірлік сөзіне дін мамандары «Алла тағаланы және оның елшілері әкелген хабарларды түгелдей немесе олардың кейбірін жоққа шығару» деген анықтама береді [4, 577 б.]. Имам Фахруддин ар-Рази: «Кәләм ғалымдарына куфр сөзінің нақты анықтамасын қою өте қиынға соқты. Себебі, ол Алла Елшісі (с.ғ.с.) Раббысының тарапынан жеткізгеннің барлығын растау болып табылатын «иман» ұғымының антонимі. Демек, «күпірлік» – Алла Елшісінің (с.ғ.с.) жеткізгеніне күмән болмаған нәрсені растамау» – деп анықтама береді [5,2:42 б.]. Имам әл-Ғазали: «Күпірлік ол – Алла Елшісі (с.ғ.с.) жеткізген нәрсені жоққа шығарып, оны мойындамау» дейді [6, 25 б.]. Имам әл-Құртуби: «Шариғат тілімен күпірлік сөзі айтылатын болса, ислам дінінде белгілі болған мәселені жоққа, жалғанға шығару болып табылады» – дейді. Сондай-ақ, Ибн Хажар Асқалани Фатх әл-Бәриде: «Күпірлік сөзі шариғатта нығметтің қадірін білмеу, нығметті берушіге алғыс айтпау, ақысын өтемеу деген мағынада да келеді» – деп

түсініктеме береді [7, 13:601 б.]. Ашғария мектебінің белді өкілдерінің бірі Имам әл-Бақиллани былай дейді: «Ол иманға қайшы нәрсе. Ол Алла тағаланы білмеу. Адамның өз жүрегін Алланы танудан тосатын үлгіде оны жоққа шығаруы. Ол жүректі ақиқатты танудан жабатын кедергі секілді» [8, 393-394 бб.]. Имам әл-Бақиллани өз анықтамасына танымауды және білімсіздікті қосады.

Демек, күпірлік/куфр – діни үкім. Ислам дініндегі иман ұғымына қарсы іске немесе сөзге айтылады. Ол ақиқатты жалғанмен жасыру, көрсетпеу немесе ақиқатты растамау дегенді білдіреді. Ал бұл істі жасаған кәпір/кафир деп аталады.

Имам әт-Тахауи күпірлікке адамды апаратын жағдайлар мен факторларды қарастыра келіп былай түйіндейді: «Біздің қыбламызға (Меккедегі қаба тарапқа) қараған адамды Пайғамбарды (с.ғ.с.) және оның жеткізгенін мойындағаны, сондай-ақ оның айтқаны мен хабарлағанын растағаны үшін мұсылман, мүмін деп атаймыз». Сонымен қатар, Имам әт-Тахауи: «Қыблаға қараған адамды рұқсат деп есептемей жасаған күнәсі үшін кәпір деп санамаймыз. Адам өзін иманға кіргізген мәселені жоққа шығармағанша, иманнан шықпайды» – деп қорытады [9, 20-21 бб.].

Демек, мұсылман адамды күпірлікпен айыптау үлкен жауапкершілік. Оған өте жоғары деңгейде дәлелденген сенімді айғақ керек. Мұсылман адамның нәпсіқұмарлық, тәкәппарлық, білместік секілді әртүрлі себептермен жасаған күнәсі үшін оны діннен шығару ислам дінінің негізгі принциптеріне сәйкес ұстаным емес. Имам әт-Тахауи өзінің еңбегінде жоғарыдағы сөзімен осы мәселені анық әрі нақты етіп айтып отыр.

Күпірлік ұғымының типологиясы мен категориялары

Ислам ғұламалары «күпірлік» ұғымына анықтама берумен қатар оның түрлері мен санаттарын қарастырған. Ғұламалар бұл тұрғыда иманға қарсы немесе қайшы жағдайлардың мысалдарын Құран Кәрімнен және Пайғамбар сүннетінен келтіреді. Осының негізінде, күпірлік мен кәпір ұғымдарының типологиясы мен категорияларын қалыптастырады. Біз бұл мақалада негізгі алты категорияны қарастыруды жөн көріп отырмыз.

1. *Куфр инкар (жоққа шығару күпірлігі)*. Инкар дегеніміз мүлде қабылдамау, мойындамау, жоққа шығару және білмеуді білдіреді [10,795 б.]. Куфр инкар – адамның Алланы және исламды жүрегімен және тілімен қабылдамауы.

Алла тағаланы жалғыз деп тану (таухид) ұғымын мүлде білмеуі. Күпірліктің бұл түрі туралы Құранда «Қарсы болғандарды (күпірлік еткендер) ескертсең де, ескертпесең де бәрібір, олар иманға келмейді...» делінеді [3, 2:6]. Жоғарыдағы аятта айтылған топтың жағдайы осы куфр инкар болып саналады. Себебі, оларға ақиқат қаншалықты айтылып ескертілсе де оны жүрегімен де, тілімен де қабылдамайды. Мұндай сипаттағы адам ислам шариғатында «кафир мункир» деп аталады.

2. *Куфр жухуд (ерегесу күпірлігі)*. Жухуд – жүрегімен білген нәрсені тілімен растамау. Яғни тілімен ислам мен иманның негіздерін қабылдамау. Бұл Ібілістің күпірлігі секілді [11]. Ибн әл-Қаиим күпірліктің бұл түрін мынадай деп екіге бөледі: «шексіз жалпы күпірлік (куфр мутлақ ғамм) және шектеулі жеке күпірлік (куфр муқаййад хасс)». Біріншісі Алла және оның Елшісі тарапынан келгеннің барлығын дерлік жоққа шығару, ал екіншісі діндегі міндетті болған (парыз) немесе тыйым салынған (харам) кейбір мәселелерді қабылдамау [12, 1:367 б.]. Ислам ғұламалары аталған сипаттағы тұлғаны «кафир жахид» деп санайды.

3. *Куфр муғанада (қасарысу күпірлігі)*. Муғанада сөзі қиыңдылық, қасарушылық, қарсы әрекет және қарсы әсер деген мағыналарды білдіреді [10, 502 б.]. Ислам ғалымдары муғанада ұғымының шариғи мағынасын Алла тағаланы жүрегімен біліп, тілімен растау, алайда көреалмаушылықтан, тәкаппарлықтан немесе қасарысушылықтан ұстанбау, мойындамау деп түсіндіреді. Мұның мысалы ретінде Құрандағы «Періштелерге Адамға сәжде етіндер дегенімізде, олар сәжде жасады, тек Ібіліс қана бас тартып, тәкаппарлықпен басын имеді. Сондай-ақ, ол кәпірлердің қатарынан болған еді» [3, 2:34] деген аятты келтіруге болады. Ібіліс барлығын жан-жақты жақсы білді, алайда тәкаппарлықпен Алланың әмірін орындаудан бас тартты. Яғни мұндай сипаттағы адам «кафир муғанид» деп аталады [4, 579 б.].

4. *Куфр нифақ (екіжүзділік күпірлігі)*. нифақ ислам дінінде кеңінен танымал ұғым. Арабтың «нәәфақа» сөзінен келіп шығады. Оның мағынасы – адамның көкейіндегі нәрседен басқаны сыртқа көрсетуі немесе білдіруі [13, 942 б.]. Куфр нифақ адамның жүрегімен қарсы бола тұра, тілімен мұсылманшылықты қабылдауы [11]. Демек, бұл исламды ақиқат діні ретінде жан дүниесімен мойындамайтын, бірақ тілімен өзін мұсылман деп жариялау. Мұндай ұстанымдағы адамды исламда «мунафик», яғни

екіжүзді деп атайды. Күпірліктің бұл түрі туралы Құранда «Адамдардың арасында Аллаға және қиямет күніне иман келтірдік деп айтатындары бар. Бірақ олар иман келтірушілер (мүміндер) емес» делінеді [3,2:8]. Тағы бір аятта «Шындығында мунафиктер (екіжүзділер) тозақтың ең төменгі сатысында болады» деп айтады [3, 4:145]. Ибн әл-Қаиим куфрдің бұл түрін екіге бөледі. Біріншісі – үлкен куфр нифақ. Бұл күпірлік өз иесін тозақта мәңгі қалдыруға себеп болады. Мысалы, Алланың бар екенін тілімен мойындап, ішкі жан дүниесімен қабылдамау. Екіншіден, кіші куфр нифақ адамды жазаға тартуға фактор болып табылғанымен, тозақта мәңгі қалдыра алмайды. Бұған, балшы-бақсыға барып, болашақты болжату және оған сенуді айтуға болады – дейді [12, 1:376 б.].

5. *Куфр иград (бұлтару күпірлігі)*. Иград сөзі араб тілінде «бас тарту, бұлтару, теріс бұрылу» деген мағыналарды білдіреді [10, 469 б.]. Күпірліктің бұл санаты турасында Құранда «Рабысының аяттары айтылғанда, теріс бұрылып кеткен адамнан артық залым бар ма?...» деп айтылады [3, 32:22]. Демек, бұл исламды қабылдамайтын және жоққа да шығармайтын адамның әрекеті. Құран мұндай адамдардың істерін үлкен зұлымдықпен теңеп отыр.

6. *Куфр шәк (күмәндану күпірлігі)*. Араб тіліндегі шәк сөзі біріне-бірі қайшы екі мәселенің теңесуін білдіреді. Бұл екі мәселенің бірінің басымдығын білдіретін айқын дерек немесе белгі болмағандықтан орын алуы мүмкін [2, 1:349 б.]. Демек, адамның белгілі бір мәселені растауға қатысты екі ойлы яки күмәндану пікірінде болуын айтуға болады. Ал исламға қатысты айтар болсақ, мұндай пікірдегі немесе ұстанымдағы адам ислам шариғатының шарттарын растамайды және жоққа да шығармайды. Олардың бойын күмән билеген болып табылады [4, 579 б.].

Күпірлікке негіз болатын жағдайлар.

Жоғарыда талданған мәселелер бойынша ислам шариғатында кейбір адамдар күпірлікке ұрынып, кәпір деп есептеледі. Оларды күпірлікпен айыптау немесе кәпір деп үкім шығару белгілі бір себеп пен жағдайға негізделеді. Атап айтқанда, мұндай негіздемелер үш бағыттың аясында орын алады.

1. *Сенім (ақида) мәселесіне қатысты жағдайлар*. Ислам дініндегі негізгі әрі белгілі болған мәселелерді, басқаша айтқанда ислам дінінің негіздерін жоққа шығару, оларға сенбеу

және қабылдамау. Мысалы, Алла тағаланың бір екеніне, Мұхаммедтің (с.ғ.с.) пайғамбарлығына, періштелердің барлығына немесе Алланың кітаптарына иман келтірмеу адамды кәпір деп санауға негіз болатын сенімдік (ақидалық) жағдайлардан болып саналады [14, 618 б.]. Осындай мазмұнда Құран «...кімде-кім Аллаға, оның періштелеріне, кітаптарына, елшілеріне және ақирет күніне қарсы келсе (күпірлік етсе) ұзаққа адасады» дейді [3, 4:136]. Бұл аятта айтылып отырған күпірлік адамның сеніміне қатысты орын алып отыр. Осы тұста айта кететін жайт, Пайғамбардың сүннетін жоққа шығару – оның өзін жоққа шығару, Құранның бір аятына сенбеу – Құранның өзіне сенбеу болып табылады. Аллаға сену – оның тарапынан келген хабарларға сену дегенді білдіреді.

2. *Сөзге қатысты жағдайлар.* Адамның ислам шариғатын немесе оның негіздері болып саналатын кейбір мәселелерді жоққа шығаруға бағытталған сөзді айтуы оның күпірлікке түсуіне және кәпір деген үкімінің шеңберіне енуіне себеп болуы мүмкін. Соның мысалы ретінде, Аллаға, пайғамбарлардың біріне, Алланың кітаптарына немесе исламға тіл тигізу, балағаттау, тілмен кемсіту күпірлікке апаратын факторлар болып табылады. Мұндай, сөздерді айтқан адамға айтқанынан қайтуы талап етіледі. Егер, айтқан сөздерінен қайтпаса, күпірлікпен айыпталады [14, 619 б.].

3. *Іс-әрекетке қатысты жағдайлар.* Ислам дінінің негіздеріне анық әрі айқын қайшы сипаттағы іс-қимылдар күпірлік болып саналуы ықтимал. Мысал ретінде, адамның Құранды дұшпандықпен жыртуы, оны қоқысқа тастауы, құлшылық ретінде бұтқа табынуы, құрметтеген халде кресті тағып алуы секілді істерді айтуға болады. Мұндай істердің қайсыбірі болса да, шариғат қоятын шарттарға сай нақтылауды әрі анықтауды талап етеді [14, 620 б.].

Осы тұста айта кететін мәселе, кәпір адам тек жаман қасиеттерді бойына жинаған тұлға болуы шарт емес. Ол кедейлерге, жетім-жегірлерге қамқор болып, ата-анасын разы етуі, туыстарымен жақсы қарым-қатынасты сақтауы т.б. жақсы істерді атқарған болуы әбден мүмкін. Алайда, оның осы өмірде жасаған ізгі істері үшін ислам шариғаты бойынша ақирет өмірінде сауап берілмейді деп үкім етіледі. Себебі, ол жоғарыда аталған істерді Алланың разылығы және ақирет өмірінің сауабы үшін жасаған жоқ. Бұл турасында Құранда «Раббысына қарсы шыққандардың (кәпірлердің) мысалы қатты жел тұрған күндегі күл секілді. Олар өз еңбектерінің бірін де сақтап қалуға шамалары жетпеді. Міне,

осы үлкен адасу болып табылады» деп айтылады [3, 14:18].

Ал бұл өмірде кәпір тұлғаның жасаған ізгі істері үшін жақсылық беріледі. Ол денсаулық, қауіпсіздік, кең ризық және атақ-даңқ секілді өмірдің қажеттіліктерімен қамтамасыз етілуі әбден мүмкін. Құран «Кімде-кім бұл дүние және оның қызығын қалайтын болса, оған еңбегінің ақысын береміз, оның ешбір ақысы желінбейді» дейді [3, 11:15]. Демек, ол өзінің бұл өмірде алдына қойған мақсатына жетуі және дүниелік қызықтарға кенелуі ешқандай ақыл мен шариғатқа қайшы емес.

«Такфир» ұғымы және оған шариғаттың көзқарасы.

Ислам дініндегі «такфир» ұғымы куфр сөзінен бастау алатыны белгілі. Демек, «такфир» ұғымы өзін мұсылманмын деп санайтын екінші адамды күпірлікпен, исламнан шығумен айыптауды және оған кәпір деген үкімді тағайындауды білдіреді. Олай болса, такфир жасау үрдісінің үлкен жауапкершілігі бар. Себебі, «такфир» шариғи (құқықтық) үкім болып табылады. Имам әл-Ғазали бұл тұрғыда «Күпірлік шариғи үкім. Мысалы, адамның құлдығы, азат болуы секілді. Бұл үкімнің адам қанының төгілуі, тозақта мәңгі болуы т.б. салдары бар. Мұның негізі шариғаттан бастау алуы тиіс. Арнайы мәтінмен (насс – Құран аяты, Пайғамбар хадисі) немесе мәтінмен бекітілген үкімге қияспен (үкімі жоқ мәселені үкімі бекітілген мәселемен салыстыру тәсілі) негізделуі керек» деп түсіндіреді [6, 26 б.]. Күпірлікпен айыпталған адам исламға қатысты бекітілген құқықтарынан айрылады. Оның мал-мүлкін тәркілеу, діннен шығу жазасын қолдану, некелі әйелінен айыру секілді салдары пайда болады. Сондықтан біреуді такфир ету, яғни күпірлікпен айыптау мәселесіне Алла Елшісі (с.ғ.с.) өте қатаң қараған. Сахих Муслимде Абдулла ибн Омар жеткізген хадисте «Егер адам өзінің бауырын күпірлікпен айыптайтын болса, өзі соған душар болады» делінеді [15, 2:42 б.]. Ибн Хажар бұл хадиске берген түсініктемесінде «ешбір негізсіз біреуді күпірлікпен айыптап, үкім шығарудың үлкен күнә екенін білдіреді» деген [7, 13:681 б.]. Ибн әл-Уәзир өзінің әл-Ауасим кітабында «Такфир тек сенімді жолмен жеткен мәтінмен ғана болады. Бұл мәселеде ақылға ешқандай жол жоқ. Демек, адамның кәпір пен күнәхар болуы ешбір дау болмаған, қатғи (ешбір шүбасы болмаған) жолмен жеткен дәлелмен ғана іске асады...» дейді [16, 4:178-179 бб.].

Құран Кәрім «Ей, иман келтіргендер, Алла

жолында жорыққа шықсандар әрбір істің анық-қанығын біліп жүріңдер. Сендерге сәлем беріп келген адамға дүниелік пайданы көздеп сен мұсылман емессің деп айтпаңдар» дейді [3, 4:94]. Яғни адамды күпірлікпен айыптауға асықпаңдар, оның кім екенін анықтап біліп алыңдар деп міндеттеп отыр. Бұл аяттың тәпсірінде Имам Ат-Табари: «Жорықта болған кезде мұсылман немесе мұсылман еместігін білмеген адамды өлтіруге асықпаңдар. Асығып жазықсыз адамның қанын төгулерің мүмкін. Аллаға, пайғамбарға және сендерге қарсы дұшпандығын анық білген тұлғадан басқаларға қару көтеруші болмаңдар» деп түсіндіреді [17, 7:351 б.].

Имам әл-Бухари келтірген мына хадистерде Пайғамбар (с.ғ.с.): «Қайсыбір адам екінші бір кісіні пасықтықпен, күпірлікпен айыптаса, бірақ ол айыптағандай болмаса, бірінші кісінің айыптаулары өзіне тағылады», «Кімде-кім мүмін адамды қарғаса, оны өлтіргендей болады. Сондай-ақ, кімде-кім мүмін адамды күпірлікпен айыптаса, оны өлтіргендей болады» дейді [18, 7:84 б.]. Ибн Абдул Барр аталмыш хадис жөнінде былай дейді: «Осылай айтқан адам үлкен әрі ауыр күнә арқалайды. Осы айтқан сөзінің кесірінен айтылған жамандыққа өзі душар болды. Бұл хадис мұндай сөзді айтудан қайтаратын өте қатаң ескерту және қыблаға қараған адамға «ей кәпір» деп айтудан түбегейлі тыйым салу болып табылады» [19, 17:22 б.]. Демек, Имам Ибн Абдул Барр өзін мұсылманмын деп санаған адамды күпірлікпен айыптауды тыйым салынған (харам) етілген іс есептеп отыр. Алла Елшісінен (с.ғ.с.) жеткен тағы бір хадисте «Үш нәрсе иманның негіздерінен болып табылады: Алладан басқа тәңір жоқ деген адамға тиіспеу, оны жасаған күнәсі үшін күпірлікпен айыптамау және істеген қате әрекеті үшін исламның шеңберінен шығармау» делінеді [20, 2:221 б.]. Жоғарыдағы хадистердің мазмұнынан адамға кәпір деп үкім берудің, оны күпірлікпен айыптаудың ауыр мәселе екенін анық байқаймыз. Хадис тек қана сол айыптауы өзіне қайтады деп тұрған жоқ, сонымен қатар адам өлтірген қылмыскердің ісімен теңеп отыр. Мүмін мұсылман адамды күпірлікпен айыптау немесе оны діннен шықты деп үкім ету адамның өз иманына қайшы келетіні айтылуда.

Мухаммед Рашид Рида өзінің Манар атты тәпсірінде «Кейінгі уақытта екіұшты болып табылатын мәселелерді өзінше түсінгенді, кейбір пәтуаларға қайшы ұстанымда болған адамды, кейбір даулы мәселелерді жокқа шығарғанды күпірлікпен айыптауға жеңіл қарайтындар пайда болды. Өзгелерді де осы үлкен қателікке

шақырып жүр. Қажет болса, қарапайым әдет-ғұрыптардағы келіспеушіліктері үшін күпірлікпен айыптайтын болып алды...» [21, 1:140 б.] деп өткен ғасырда күпірлікпен айыптауды өздеріне күнделікті шаруа етіп алғандарды жазғырады.

Сондықтан адамдарды күпірлікпен айыптау мәселесінде өте сақ болу қажет. Кімнің мұсылман немесе кімнің мұсылман емес екендігін анықтайтын арнайы Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы секілді ресми мекеме бар. Бұл осы мекеменің құзіретіндегі міндет екенін әрбір азамат ұмытпауға тиіс. Егер әрбір тұлға өзінше адамдардың иманы мен имансыздығын өлшеумен айналысар болса, ислам діни бойынша жоғарыда келтірілген хадистерде айтылған жазаға душар болуы ықтимал. Келесі кезекте қоғам мүшелерінің арасындағы қарым-қатынаста келеңсіздіктер белең алады.

«Такфиризм» құбылысына апаратын факторлар

Біз бұл мақалада ислам шарифатындағы такфир ұғымының негіздеріне шолу жасадық. Такфир мәселесінің қаншалықты күрделі әрі жауапкершілігі үлкен екенін негіздеуге әрекет еттік. Өкінішке орай, мұсылман қоғамдардың проблемасына айналған, осы ұғымға негізделетін құбылыс пайда болды. Ол – «такфиризм» құбылысы. Мұны араб тілінде «Захирату такфир» деп атау үрдісі қалыптасты. Такфиризм – өзін мұсылман деп есептеген тұлғаны күпірлікпен айыптау [22]. Исламға және мұсылмандарға қатысы жоқ қоғамдармен ешбір шаруасы болмайды. Жоғарыда бұл құбылыстың үлкен күнә әрі мұсылман қоғамы үшін зор қауіп екенін шарифат мәтіндері мен ғұламалардың пікірлеріне негізделіп айтылды. Ендігі кезекте бұл құбылыстың пайда болуының кейбір факторлары мен себептеріне тоқталған жөн деп санаймыз.

1. Ислам ілімдерін терең меңгерген ғұламалар ғана білетін шарифаттың нәзік мәселелерін білмеу кейбір тұлғаларды такфиризм дертіне шалдықтырады. Себебі, ол уахи (Алла тағаланың пайғамбарларына жолдаған хабары) мәселелерін түсінбейді, мағынасы нақты аяттар (мухкамат аяттар) мен түрлі мағына беретін аяттарды (муташабахат) ажыратпайды. Күпірлік ұғымына қатысты мәселелердің өзін меңгермеген болып табылады. Бұл сипатты Пайғамбардың (с.ғ.с.) сахабаларын күпірлікпен айыптаған топ – хауариждердің бойынан көреміз. Пайғамбардың мына хадисінде «...Олардың намаздарын, оразаларын көргенде, өздерінің намаздарын

мен оразаларыңды түк көрмей қаласыңдар. Құранды оқиды, бірақ оқыған құрандары алқымынан ары аспайды. Жебе садақтан қалай шығар болса, солай діннен лезде шығып кетеді» делінеді [18, 6:115 б.]. Демек, бұл топтың мүшелері Құранды оқиды, бірақ жүрегімен, санасымен түсініп оқымайды. Соның себебінен қателіктерге бой алдырады.

2. Бүгінде өкінішке орай, кейбір діни топтар өздерімен келіспеген топтардың барлығын күпірлікпен айыптауды әдетке айналдырып алды. Қарсыластарды жазалау немесе олардың қанын төгуді осылайша ақтап әрі негіздеп алуға әрекет жасайды. Біз бұл жағдайды қазіргі Таяу Шығыстағы ДАИШ тобының ісінен анық көреміз. Олар өздерімен келіспеген тараптардың барлығымен дерлік соғысуды заңдастырып алу мақсатында өз қарсыластары мен пікірі қайшыларды күпірлікпен айыптайды. Қазіргі таңда әлемдегі мемлекеттер, саяси жүйелер, білім беру және денсаулық сақтау жүйелерінің барлығы кәпір деп есептейді [23]. Ал бұлай ету оларға қарсы тараптардың барлығымен соғысып, қанын төгуге рұқсат беретін негіз болады.

3. Соңғы ғасырларда сөзіне халықты ертіп, бір ауыз сөзімен елді тоқтатып отыратын ғұламалар мен данышпан тұлғалар азайып барады. Атап айтқанда, осы шарифат және діни ғылымдар саласында. Дінге бет бұрған жастар ғылымды терең меңгермеген, өздерін ғалым деп есептейтін адамдардың дегенімен жүретін болып келеді. Бұл жөнінде Пайғамбардың (с.ғ.с.) хадисінде былай айтылады: «Ғылым мен білімде дәрежесі жоқ кішкентай біреулерден ғылым үйрену қияметтің белгілерінен болып табылады» [24, 8:116 б.]. Бұл хадиске байланысты Имам әл-Хатиб әл-Бағдади Ибн Қутайбаның төмендегі сөзін келтіреді: «Егер адамдар ғылымды жастардан емес, үлкен ғұламалар мен шейхтерден алса игі болады. Себебі, жасы үлкен кісіде әдетте жастықтың албырттығы, қызбалық, асығыстық және таяздық секілді кемшіліктер бола бермейді. Тәжірибесі мен көргені мол болады. Оның тәжірибелі ғалым екендігіне күмән бола қоймайды. Нәпсінің арбауына ермейді. Жастарды азғырғандай, шайтан оны азғыра алмайды. Адамның жасымен бірге ұлықтық, кісілік және байсалдылық секілді қасиеттер қоса

дамиды. Ал жас адамда үлкен кісілерде болмайтын мұндай кемшіліктер болуы әбден ықтимал. Одан барып пәтуа (шарифат үкімі) сұрасаң, қате пәтуа беріп, өзін де сені де адастыруы мүмкін» [25, 93 б.].

4. Тарихта бір мәселеде шектен шығушылық, оған қарсы сипаттағы шектен шығушылыққа себеп болып отырған жағдайлар болған. Мысалы, Хауариждердің пайда болуы, муржия тобының, ал жабрия тобы болса қадариттердің шығуына себеп болды. Сол сияқты біздің заманымызда шарифат мәселелеріне жеңіл қарау және бұрмалаушылық әрекеттер құбылысы етек алуда. Кейде Құран кәпір деп сипаттаған топтардың өзін кәпір деуге болмайды дейтін сарапшылар мен ғалымсымақтар пайда болды. Қоғамдағы осындай ислам дінінің негіздеріне қатысты немқұрайлық дінге ықыласы күшті қызбаланған кейбір жастарды таразының екінші жағына итермелегендей болады. Атап айтқанда, оларды такфир ұғымын радикалды үлгіде түсініп, іске асыруға апарды [26, 30 б.].

Ислам діні адам мен қоғам мүддесін бірінен-бірі ажыратпай қарайды. Адам құқығы мен қоғам мүддесінің арасында қайшылықтардың орын алуына жол бермеудің тәсілін қарастырады. Осы тұрғыда, исламдағы күпірлік, такфир ұғымдары өте нәзік әрі жоғары деңгейде жауапкершілікті талап ететін мәселелер болып табылады. Сондықтан пайғамбар Мұхаммед (с.ғ.с.), одан кейін ислам ғалымдары бұл мәселеге өте қатаң мән берген. Олар күпірлік ұғымының типологиясы мен категорияларын жан-жақты зерттеген. Күпірліктің әрбір түрінің шарифат тұрғысынан қарағанда өзіндік салдары болады. Өзін мұсылман санаған адамды күпірлікпен айыптау оның тағдырына тікелей әсер етеді. Онымен тағдыры шешіледі деген сөз. Осы негізде шарифат мамандары күпірлікке негіз болатын факторлар мен жағдайларды жіті саралап, санаттаған. Қажет болса әрбір жағдайды өзінше жеке қарастыруды міндеттеген. Бүгінде такфиризм құбылысы қазақ қоғамының да санасына, руханиятына және бейбіт өміріне қауіп төндіріп отырғаны белгілі. Осы орайда, ислам дінінің бұл мәселеге қатысты принциптері мен ережелерін анықтап әрі нақтылап зерттеу елді аталмыш індеттің зардабынан сақтауға өз үлесін қосады деп санаймыз.

Әдебиеттер

- 1 Как становятся «торпедами», <http://azh.kz/ru/news/view/11846>
- 2 Әр-Рағиб әл-Асфхани, әл-Муфрадат фи ғариб әл-Куран – низар Мустафа Баз баспасы, 2 томдық, 722 б.
- 3 Алтай Х. Құран Кәрім қазақша мағынасы және түсінігі. – Мекке: Екі Харамның қыз-меткері Фаһд патшаның Құран Шариф басым комбинаты 1990 – 604 б.

- 4 Эл-Хин М.С., Акида исламия: аркануха, хакаикуха, муфсидатуха (Ислам акидасы: не-гиздері, ақиқаты, бұзатын жағдайлар) – Дамаск: эл-Калим ат-таиб баспасы, 2005/1426 – 620 б.
- 5 Фахруддин Ар-Рази, Мафатихул гаиб – Бейрут: Дарул фикр баспасы, 1981/1401 – 32 томдық.
- 6 Эл-Газали Ә., Файсал эт-тафриқа бәйнал ислами уаз-зандақа – 1992/1413 – 93 б.
- 7 Ибн Хажар Асқалани, Фатх эл-Бәри – Эр-Рияд: Дар таиба баспасы, 2005/1426 – 17 томдық.
- 8 Эл-Бақиллани Ә.М., Тамхид эл-әуил уа талхис әд-дәләил – Бейрут: Мактабат эл-кутуб әс-сақафия – 1987/1407 – 568 б.
- 9 Абу Жағфар эт-Тахауи, Мәтнул акида ат-тахауия бәйән акида әхлу сунна уәл-жамағат – Бейрут: Дар Ибн Хазм баспасы, 1995/1416 – 33 б.
- 10 Мухитдинов Р., Жүсіпбеков Ж. Арабша-қазақша сөздік – Алматы: Нұр-Мұбарак баспасы, 2016 – 918 б.
- 11 Мухаммед эл-Бағдади Х.Х., Такфир етуде талап етілетін өлшемдер// http://www.jameataleman.org/main/articles.aspx?article_no=1122;
- 12 Ибн әл-Қаим эл-Жаузия, Мәдәриж әс-сәликин – Бейрут: Дарул кутуб эл-ғилмия, 2 томдық.
- 13 Мустафа И., Эл-муғжам эл-уасит – Стамбул: Эл-мактабал исламия баспасы, 1067 б.
- 14 Эл-Мәйдәни А.Х., Эл-акида эл-исләмия уә усусуха – Дамаск: Дәрул қалам баспасы, 2004/1425 – 703 б.
- 15 Ән-Науауи Я.Ш., Шарх Сахих Муслим. – Бейрут: Дәрул-кутуб эл-ғилмия, 2003/1424 – 19 томдық.
- 16 Ибн Эл-Уәзир М.И. Эл-ауасим уа эл-қауасим физзабб ған суннати Абул Қасим – Бейрут: Муассасат әр-рисала баспасы, 1992/1412 – 9 томдық.
- 17 Ибн Жарир Ат-Табари А.М. Жамиғул байан фи тауил әйил-Құран – Жиза: Дар Һажар баспасы, 2001/1422 – 26 томдық.
- 18 Эл-Бухари М.И. Сахих эл-Бухари – Эр-Рияд: Дар Ишбилия, 8 томдық.
- 19 Ибн Абдул Барр Ю.А. Эт-тамхид лимә фи муатта минәл-мағани уа эл-әсәнид – 1967/1387 – 26 томдық.
- 20 Әс-Сижстани, Ә.С., Сунан Әбу Дәуид. – Бейрут: Дәрул-кутуб эл-ғилмия баспасы, 1996/1416 – 3 томдық.
- 21 Ридә М.Р. Тәфсирул мәнар – Каир: Дарул мәнар баспасы, 1947/1366 – 12 томдық.
- 22 <https://ru.wikipedia.org/wiki/Такфиризм>;
- 23 Бапир А. ДАИШ туралы, оның принциптері мен істеріне талдау. – <https://www.facebook.com/notes/ali-bapir/فيريغادشعادولاعفاوهدويادابمميقيقتوشعاد/983782648315426/>;
- 24 Эт-Табарани С.А. Эл-муғжам эл-әусат – Каир: Дәрул харамайн баспасы, 1995/1415 – 9 томдық.
- 25 Эл-Хатиб эл-Бағдади А.А. Насихат әхл эл-хадис – Хартум: Дәрул асалат баспасы, 1988/1407 – 196 бет.
- 26 Әс-Саққар М.М. ат-Takfir ua dauabituhu. – Мекке: Ислам әлемі лигасы баспасы – 117 б.

References

- 1 Kak stanovyatsya “torpedami”, <http://azh.kz/ru/news/view/11846>;
- 2 Ar-Rafib al-Asfahani, al-Mufradat fi garib al-Kuran – Nizar Mustafa baspasi, 2 tomдық, 722 б.;
- 3 Altai КН., Kuran Karim kazaksha magynasy zhane tusinigi – Madina: Eki haramnyn kyzmetkeri Fahd patshanyn Kuran Sharif basym kombinaty, 1990 – 604 б.;
- 4 Al-Khin M.S., Akida islamiya: arkanuha, hakaikuha, mufsidatuha – Damask: al-Kalim at-taib baspasy, 2005/1426 – 620 б.;
- 5 Fahrudin ar-Razi, Mafatihul gaib – Beirut: Darul fikr baspasy, 1981/1401 – 32 tomдық;
- 6 Al-Gazali A., Faisal at-tafrika bainal islami uaz-zandaka – 1992/1413 – 93 б.;
- 7 Ibn Hazhar Askalani, Fathul bari – Ar-Riyad: Dar taiba baspasy, 2005/1426 – 17 tomдық;
- 8 Al-Bakillani A.M., Tamhid al-auail ua talhis ad-dalail – Beirut: Maktabatu al-kutub as-sakafiya – 1987/1407 – 568 б.;
- 9 Abu Zhagfar at-Tahau, Matnul akida at-tahauiya baiyan ahlu sunna ual-zhamagat – Beirut: Dar Ibn Hazm baspasy, 1995/1416 – 33 б.;
- 10 Muhiddinov R., Zhusipbekov Zh., Arabsha kzaksha sozдіk – Almaty: Nur-Mubarak baspasy, 2016 – 918 б.;
- 11 Muhammed al-Bagdadi H.H., Takfir etude talap etiletin olshemder// http://www.jameataleman.org/main/articles.aspx?article_no=1122;
- 12 Ibn al-Kaiim al-Zhauziya, Madarizh as-salikin – Beirut: Darul kutub al-gilmiya, 2 tomдық;
- 13 Mustafa I., Al-mugzham al-uasit – Stambul: Al-maktaba al-islamiya baspasy, 1067 б.;
- 14 Al-Maidani A.H., Al-akida al-islamiya ua usuuha – Damask: Darul kalam baspasy, 2004/1425 – 703 б.;
- 15 An-Nauau Ya.Sh., Sharh sahih muslim – Beirut: Darul kutub al-gilmiya, 2003/1424 – 19 tomдық;
- 16 Ibn al-Uazir M.I., Al-auasim ua al-kauasim fizzaab gan sunnati Abul Kasim – Beirut: Muassasatu ar-risala baspasy, 1992/1412 – 9 tomдық;
- 17 Ibn Zharir at-Tabari A.M., Zhamigul bayan fi tauil aiil Kuran – Zhiza: Dar Hazhar baspasy, 2001/1422 – 26 tomдық;
- 18 Al-Buhari M.I., Sahih al-Buhari – Ar-Riyad: Dar ishbiya, 8 tomдық;
- 19 Ibn Abdul Barr Yu.A., At-tamhid lima fi muatta minal magani ua al-asanid – 1967/1387 – 26 tomдық;
- 20 As-Sizhstani A.S., Sunan Abu Daud – Beirut: Darul kutub al-gilmiya, 1996/1416 – 3 tomдық;
- 21 Rida M.R., Tafsirul manar – Kair: Darul manar baspasy, 1947/1366 – 12 tomдық;
- 22 <https://ru.wikipedia.org/wiki/Такфиризм>;
- 23 Bapir A., DAISH turaly, onyn principiтері men isterine taldau– <https://www.facebook.com/notes/ali-bapir/شعادفيريغادشعادولاعفاوهدويادابمميقيقتوشعاد/983782648315426/>;
- 24 At-Tabarani S.A., Al-mugzham al-ausat – Kair: Darul haramain baspasy, 1995/1415 – 9 tomдық;
- 25 Al-Hatib al-Bagdadi A.A., Nasihatu ahl al-hadis – Hartum: Darul asalat baspasy, 1988/1407 – 196 б.;
- 26 As-Sakkar M.M., at-Takfir ua dauabituhu – Mekka: Rabitatu al-alam al-islami baspasy – 117 б.